

(ק' יא' נ' ט':)

אור

חשוון תשנ"ב

תורה

כלא

סימן ל

הרב בנצין הכהן
מח"ס שפת אמת - שפטין כהן
ירושלים ת"ז

בעניין ניקוד התואר "רבי" אם הוא רבי או רב.

הנה הדבר ידוע שמסורת הספרדים היא לנקד ולקרא רבי בחיריק הריש'. וכן מנוקד בסידורים ומשניות ספרדים ואטלאנים וכן בתכאליל התימנים, וכן ראיתי במחוזרים אשכנזים עתיקים, וכן מנוקד בסידור ר' שבתי סופר מפרטסלא (תלמיד הלבויש) שנדפס מחדש (ח"א בהגדה של פסח), באופן שנוכל לומר שמסורת כל עדות ישראל לקרוא ולנקד רבי בחיריק הריש. אולם בדורות האחרונים כמו איזה חכמים וערעו על המסורת הקדומה הכתובה והמסורת, וטענו שצ"ל רבי בפתח הריש', ומהם הרוז'ה המדפק, וכמו שנביא لكمן את טענותיהם, ודבריהם נתקבלו היום אצל האשכנזים עד שהיום כמעט כל סידורי ומחוזרי וספרי האשכנזים מנוקדים רבי בפתח. אולם כאמור שאין זה אלא בדורות האחרונים. אך לפני זמנו של הרוז'ה לא מצאנו רבי בפתח בשום מקום. אך מצאנו לרבים שנקרו אותה בשוא הריש' רבי. ומהם הייעב"ץ בסידורי שעורי שם. וכן כתוב בפיורשו לחם נקודים בתחילת פרק ב' דאבות שכן דעתו לנתקה בשוא. וכן ראיתי מנוקד בסידור ר' הירץ שצ' מלפני יותר מ-400 שנה. וכן מנוקד בספר מקנה אברהם (ספר דקדוק לר' אברהם דבלמאס משנת הרפ"ג). וכן הזכיר ר' אליה בchor בספריו התשבתי ערבית רבי, שכן מנוקד בהרבה סידורים, אך הוא תמה על זה מאד, וכותב שהוא לא יתכן כלל, כי ה' היא דגושה, ואין דגש אחריו שוא נוע. (וכוונתו נראה שגם היא שגורה בפי כל ישראל ב' דגושה), ובאמת כן היא מנוקדת במקנה אברהם הנ"ל (דף ס"ט ע"ב, ודף ע' ע"ב) רבי, אך בשאר המקומות שהזכיר הביב"ת רפואה, ועל זה תמה ר' אהרון, דאם ה' דגושה היא נגד כללי הדקדוק, ואם היא רפואה היא נגד השגורה בפי כל ישראל. ועוד הביא ר' אהרון שמדובר במקרה העשוי היה לנתקה הריש' בשוא. והוא מוכיח אכן שמדובר במקרה העשוי היה לנתקה הרברת הריש' של רבי בקשר חתוּף על משקל חלי עז, ולולעם לא

מצאתי כן עכ"ד, ככלומר שקוראים "רבי" כמו "רבִי" או רַבִּי וזה רק בעל פה אך לא כתוב כן בשום מקום. ונמצא לפני זה שיש ששה דרכיהם לנתק הרוייש של "רבי", והם: רַבִּי, רַבִּי, רַבִּי (ב' רפואה), רַבִּי, רַבִּי רַבִּי. והנה מכל דבריו ראיינו שלא הוכיר שיש קוראים רַבִּי בפתח הרוייש, רק בכינוי הרוב שליל, אך לא בסתם רַבִּי, ומשמע שלא ידע על מציאות קראת כזאת בשום מקום, לא בכינוי האשכנזים ולא בסידוריים, והראשון שהעללה אותה הוא כנראה הרוזה המדקדק, וכמ"ש בעיון תפלה שבסידורי אוצר התפלות (דף פ"ג), וממנו למדנו שאר בעלי הסידורים והמדפסים שכארצאות אשכנז, אולם הספרדים שמרו על המסורת הישנה וכן התימניים והאטילקים וכן שיתפה המסורת גם אצל האשכנזים עד ימי הרוזה.

ולעצם הדבר הנה ר"א בחור הניל שם אחרי דיוון ארוך הסכים שדרינה להיות בחיריק הרוייש, כי שורשו רבב, וכמו שמצוינו שמכנים להקב"ה רבון וכמו שתרגומים אدون כל הארץ רבון כל עולם, וכו' שתפקידו במלה רבייה"ש בחיריק, שגם היא מושлон רבו וקרובה לרבי שהיא מלשון גדול). וכן הרשב"ז בפירושו מגן אבות בראש פ"ב דאבות) כתב ווזל: ודע כי הקראת הקדומה היא רַבִּי הרוייש בחיריק, כי הוא שם תואר, והיו"ד אינה לכינוי אלא ליחס כיו"ד אוצר, ואילו היה רַבִּי הרוייש בפתח היה משמעו הרב שליל. וכיו"ב כתב ר"א בחור הניל שם שתרגם אבי אבי רכב ישראל רַבִּי ר' פתוחה והיו"ד לכינוי, אבל רבי יהושע וכו' הרוייש בחיריק והיו"ד נוספת כיו"ד אוצר, ככלומר שאם נאמר רַבִּי יהיה פירושה הרב שליל ולא שם תואר לחכם, וכן הסכים הייעב"ז בפירושו לחם נקודים ריש פ"ב דאבות, שאע"פ שהוא סביר שסתם רַבִּי צ"ל הרוייש בשוא רַבִּי אך בכינוי רב שליל, וכן ר' יהודה הנשיא שנקרא "רַבִּי" בסתם, צ"ל רַבִּי בפתח הרוייש.

אולם בסדור אוצר התפלות דף פ"ג הביא שם הרוזה המדקדק שצ"ל בכל המקומות רבי בפתח הרוייש, וככתב שבעל התשבי טעה במ"ש לנתק הרוייש בחיריק, כי הוא הביא ראה לדבריו מזה שמצוינו אלעזר ברבי קלירוי, שמעון בירובי יצחק, מאיר ביר ריבי יצחק, ובאמת לא כתוב כן יו"ד אחריו הרוייש אלא היו"ד אחרי הבית, בירבי ולא בירבי. ועוד הביא ראה לנתק בפתח מהא דאמרו בעירובין (עמ"ה ע"ב) רבים

ברבי איחלף לי. ומשמעו שרבי קראיתה בפתח כמו רבים. עכ"ד. אולם לענ"ד אין בדבריו כדי לסתור עדות הרשב"ז שהuid שכן היא הקראייה הקדומה, וכמו שכן הוא באמת סידוריים הקדרמוניים, והמעיין בדבר יראה שאין ראייתו ראה ולא דחייתו דחיה. דנה מה שהביא ראה מהא דערובין (עמ"ה ע"ב) רבים ברבי איחלף לי, אינה ראה, חדא דהא מדובר כאן בריבינו הקדוש שנקרא רבי, ולכלוי עלמא כל רבי שימושו הרב שליל צ"ל הרוייש בפתח, וא"כ אין ראה מרבי ואת שימושו הרב דוקא כאן הרוייש בפתח ויכולת להתחלף ברביבים לשאר רבי דעתם, ועוד DIDOU שהנתנוות הקטנות קריאתם במהירות ולא בשאר רבי. ועוד DIDOU שהנתנוות הקטנות קריאתם במהירות ובחטיפה, ומוציא בפי רבים מהספרדים גם בימינו שלא מבחינים בין פתח לחיריק תנוצה קטנה, כגון השבע השבע, ויפע ויפע וכדומה, שנקיים כמעט בשווה, עד שהחzon צריך להציג את ההבדל שביניהם, אך המונע העם לא מבדילים ביניהם כמעט. וכן מוציא בימינו אלה בפי המונע שאמרם מפир, מגיע, משיב הרוח, מגיע, צירוי או חיריק במקום פתח, מפир וכו', ולכן אין שום תימה אם הוחלף לו בין רבים לרבי ששתיהן תנוצה קצרה ומתחלפים בפי המונע. וזה גם אם נאמר שגם רבינו הקדוש נקרא רבי סתום, וכ"ש אם נקרא רבי, ועוד יש לומר שלא מחמת הדמיון שבין רבי לרבים הוחלף לו, אלא מחמת מחלתו שכח מה שמע ונתקבל ונתחלף לו. ואדרבה לדבריו שמחמת הדמיון שביניהם נתחלף לו, א"כ תקשה איזה דמיון יש בין רבי לרבי, הלא כאן יש מ' וכן אין מ' ואטו נוכל ללמוד מכאן שקריאת רבים היא בily מ' כמו רב, או רבי קראיתה במ' כמו רבים, אלא וראי שנתחלף לו ביןיהם מחמת שיש מעט דמיון ביניהם ומחמת מחלתו שכח מה שמע, וא"כ בין רבי או רבי יכולם להתחלף ברביבים, ואין מכאן שום ראה לניקוד אותן הרוייש.

ומה שדחה הראה של ר"א בחור שכח שהפייטנים היו כתובים בריבי קלירוי בירבי יצחק, שבאמת לא כתבו כן אלא בירבי ולא בירבי, לענ"ד אין להחזיק לר"א בחור כתועה בדבר פשט אחריו שהזכירו שלוש פעמים, ולא ראיינו אינה ראה, ואפשר שהוא שכתב כן בספרים וכי עתיקים, והמעתיקים שינו מן המקור. ועכ"פ גם אם הוא לא צדק בראיתו זו, מ"מ הנה מקום אני לחזק את דבריו מתלמידו ערוץ.

דהנה מצאנו בהרבה מקומות בתלמוד שמכנה לכמה חכמים בתואר "רביבי" ופעמים מכנה אותם "בר" - "רבי" ופעמים "רבבי" ושלשות הכהנים נאמרו על אותו חכם. ומשמע שפירוש "רביבי" כמו ברבי, וא"כ כיוון שכתו "רביבי" עם יוד' משמע שקריאת הריש' של רביבי בחריק כמו ריבי. והנה כמה מהמקומות שכתוב בהם בריבי: א) בשבת דף קט' ע"א איתא מעשה באבא חלפתא שהלך אצל ר' ג' "רביבי" לטבריה וכו'. ב) להלן דף קנא' ע"ב תניא ר' ג' "רביבי" אומר וכוכ' ג) בקידושין דף ל"ב ע"ב ר' ג' ברבי עומד ומשקה علينا. ד) במנחות דף פ"ד ע"ב איתא ר' ג' בר רבבי. ה) בנדה דף ס"ג ע"ב דברי ר' ג' בר רבבי. ו) להלן בסמוך לדרא' ג' בריבי אומר ר' ג' מכונה ברבי וברביבי ובר רביבי. וכן כיו"ב מצאנו לגבי ר' אושעיא, דבעירובין דף נ"ג ע"א איתא רביבי אושעיא "רביבי" כמה פעמים. ורבינו חנן אל גריס ר' אושעיא ב"ד דהינו בר רביבי, וביבמות דף מ"ז ע"ב איתא בהדייא ר' אושעיה בר רביבי והריבי' גרסתו בריבי. ואעפ' שהמגיהים הגיעו בר' וחנן גצל' בריבי במקום בר רביבי, במקום בריבי ומשמע שאין שם הבדל בין שלשתם בריבי, ובר רביבי, במקום בריבי וברביבי לא"כ אין מקום להגיה בתלמוד ובר' ח' וכולם פירושם אחד, בן הריבי, וא"כ אין מקום להגיה בתלמוד ובר' ח' ושפיר ילפין מכאן שקריאת רביבי היא כמו ריביבי דהינו הריש' בחריק.

והנה הכהני "רביבי" נמצא בתלמוד פעמים רבות מאד, ורש"י מפרש אותו לפעמים אדם גדול ולפעמים שם חכם, דהינו כאשר מפורש בתלמוד מי הוא המכונה "רביבי" או "רבבי" מפרש אותו אדם גדול, ואשר לא מפורש מי הוא, אז מפרש שהוא חכם בשם "רביבי". ולכאורה מדובר הניל' משמע שפירוש בריבי הוא בר רביבי, שהרי קוראים לר' ג' ור' אושעיה בריבי, בריבי, ובר רביבי, ומשמע שלשלתם שווים ודלא כפירוש רש"י. אולם יש לומר שאין מכאן סתירה לפירוש רש"י, דרש"י לא בא לנתח את השם "רביבי" מהו מרכיב ומה מקורה, אלא שבא לפרש את העניין בנסיבותו למה חכם פלוני מכונה "רביבי" וכאשר לא נודע לנו מי הוא החכם המכונה "רביבי" הוצרך לפרש שהוא שם חכם, אולם לא נחתת רש"י לפירוש מהו מרכיב השם "רביבי" ואפשר שמדובר גם הוא שפירושה הוא בר רביבי או אבא רביבי לפי העניין, וככל שنبואר להלן.

והנני להזכיר עוד כמה מקומות. בחולין (nb) דעתיא בריבי אומר. ולהלן: הא מנין בריבי היא. ובקידושין (פ:) דבר זה שמע בריבי, ובחולין (ג:) מדבריו של בריבי ניכר. ובמכות (ה:) תנא בריבי אומר לא הרגו נהרגין, ובחולין (יא:) נאמרה אותה הלכה בשם בריבי וברביבי שניהם אומר לא הרגו נהרגין, ומכאן משמע שהכהני בשם בריבי וברביבי שניהם טועים. וכן יש ללמד מהא בחולין (קלו): ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו וכוכ' אמר רביבי אנן דבריבי בריבי שומעין. (ופירש"י ר' יוסי הרי שר' יוסי נקרא בריבי, וביבמות (קה:) מדבריו של בריבי לנמוד וכוכ' וגם כאן פירש רש"י בריבי, ר' יוסי, הרי שר' יוסי מכונה בריבי ובריבי. ואלמלא דמסתפינא הוה אמיןא שבשני המקומות הניל', לא ר' יוסי הוה המכונה בריבי, אלא רביבי ישמעאל בנו, שהרי הוא שאמר את הדברים, והוא שהיה נוכח בשעת מעשה, ולמה יתעלמו ממי שאמר את הדברים, אבל לפיה מה שהוכחנו לעיל שפירוש בריבי ובריבי הוא בר רביבי, א"כ מסתבר שאמרו בריבי על ר' ישמעאל בריבי יוסי, וכונתם לומר מדברי בן הריבי (ר' יוסי) לנמוד וכוכ' והזכירו את שניהם האב ובנו, ולפי פירש"י יקשה מעט מה פירוש המלה בריבי, ומה הקשר שלא לאדם גדול, ולמה לא נקרא כל חכם גדול בשם "רביבי", אבל לפיה מה שהוכחנו שפירוש בריבי הוא "בן הריבי"atti שפיר דיל' שקרו בשם "רביבי" לאדם גדול שגמ אביו אדם גדול, וכונתם לומר בר רביבי, או בן רביבי פלוני, ובקיים רביבי או בריבי. וכך שישי גם בימינו שם משפחה "רביבי" שמקורה הוא שהיה איזה רב גדול שקרו לו "הריבי" בסתם, ולבניו קראו "בן הריבי" ובקיים "רבביבי". וכן אני הכרתי רב אחד בימינו שרוב בני העיר היו בשם "רבביבי". וכן אני הכרתי רב אחד בימינו שרוב בני העיר היו תלמידיו ותלמידי תלמידיו, והיו קוראים לו בסתם "הריבי", ולבניו קראו פלוני בן הריבי, ובקיים פלוני בריבי. וא"כ מסתבר מאיד שברוב המקומות פירוש בריבי בן הריבי, היכא שידענו שאביו של החכם הזה גם הוא אדם גדול.

אלא שמצאנו בכמה מקומות שנקרה חכם בשם בריבי, ואביו אינו ידוע כחכם גדול, או שכותב "רביבי" ולא ידוע כלל מי הוא החכם המכונה כן. ויש להבין מה פירוש הכהני בריבי או בריבי ומה הקשר שלו לאדם גדול כפירש"י. וכן למה נקרא אדם בשם "רביבי" שדוחק לומר שהוא שם גמור כשאר השמות דעלמא קרואנו ושמעו. וראיתי בביורו

וכיוון דआתא לידן נימא ביה עוד מילטא, بما שמצאננו שמנקדים רבי הריש בשוא וכמו שהזכרנו לעיל, שהוא דבר תמורה דעתו התואר "רביבי" הוא שם פלאי שנשכח אופן קרייתו, הלא הוא שם מפורסם יותר, במסורת שבعل פה בפי כל ישראל. והנהה לענד' הוא שבאמת במסורת שבעל פה נשמר בפי כל ישראל כולל יהודי אירופה רבי בחיריק תנעה קטנה וב' דגושא, וכמו נשמר עד היום זהה בפי היהודים שבארצאות ערב, בחיריק תנעה קטנה שהיא נשמעת קרובה לשוא נח. וכמו שאנו רואים היום שכאשר רוצים לנתק המלה "שטרואס" מנקדים שטרואס שני שואים נחים בתחלת המלה, אך לפי האמת זו טעות לפי שאין מציאות של שני שואים נחריך לנתקה התיבה, והיה צריך לנתקה שטרואס השין בחיריק תנעה קטנה שהיא קרובה לשוא הנח. וכמו שכן מבדים רוב הספרדים עד היום בין בין קין שהראשון נשמע קצר וחתוף כמעט כמו השין של שטרואס, וכן הדבר בתלה רבוי החיריק של רבוי הוא תנעה קטנה, וקריאתו בתחלת התיפה עד נשמעו עניון השם רבי יודה אירופה, וכן היה שגור בפיים במסורת שבעל פה שוא נח בפי יודה אירופה, אך כאשר באו לנתק את השם זהו שנקרו שעברה מדורי דורות, אך היו שהתקשו לנתקו כן, לפי שהחיריק אותו בחיריק כפי המסורת, אך היו שהתקשו לנתקו כן, לפי שהחיריק הקטן כבר נשכח מפיים ונעשה שוה לנדרול, ואם יתקדחו רבוי יהיה כמו רבוי והרי בפיים הוא שגור בתנועה קצרה וחתופה עניון השוא, וכן ינקדו אותו בחיריק, וכן היו שנקרו אותו בשוא רבוי ב' דגושא, וכי כן הוא שגור בפיים ב' דגושא וריביש חתופה וקצרה, אך היו שטענו עליהם כתעתת ר' א' בחור שאין דגש אחרי שוא נח, ושוא בתחלת התיבה הוא נח, ואיך תבוא אחריו ב' דגושא, וכן באו אחרים ונקרו רבוי ב' רפואה. ואולי מטעם זה עצמו היו אחרים שנקרו את הריש' או קרואו אותה בקץ חתוף, כי בפיים הייתה שגורה בתנועה קצרה וחתופה וב' דגושא. ולכן אין רחוק שתתחלף בפיים לקץ חתוף, רבוי. וכל זה בא להם לפוי נשכח מפיים החיריק הקצר, ולא היו יכולים לקבל שקריאת רבוי היא כמו רבוי, כי בפיים הייתה שגורה ר' חתופה וקצרה, וכן קרואו אותה ונקרו אותה זה בכח וזה בכח, עד שבא הרוזה ולמד שצדך لنתקדה בפתח, ונתקבלו דבריו והדפiso בפתח בכל הסידורים, וחזרה להיות שגורה בפיים בפתח, אך הספרדים שבארצאות ערב לא היה להם שום קושי בין המסורת שבעל פה לבין החיריק הקטן, כי הם קרואו כל חיריק שאחריו דגש או שוא נח בתנועה קטנה וקצרה, ומגיעו גם רבוי נשמרה בפיים ממכונת הראשונה בל' שינוי, בין בכתיבת ובין

"רגלי מבשר" (ביאור על ספר התשב"י לר' א' בחור) ערך "רב" שכותב שיש שלשה פירושים לכינוי "בריבי". א) בר רב, כמו ר' ישמעאל ברבי יוסי, ר' אלעזר ברבי שמעון וכיוצא בו. ב) פירושה אדם גדול כפירים' בכמה מקומות. ג) שם עצמי של החכם. והיעב"ץ בהגותיו (יבמות ק"ה ע"ב) פירש ברבי נוטריקון אב רב (או אבא רב) שדריכם להשmitt את הא' לקיצור כמו ר' אבא שהוא ר' אבא, ר' אבן שהוא ר' אבן, ובירושלמי אומרים בא במקום אבא, בון במקום אבון עכ"ל. וא"כ יש לנו עוד פירוש ל"בריבי" והוא "אבא רב" כמו שריגלים לומר אבא שאול, אבא חלפתא, אבא חלקיה, וא"כ נוכל לומר שם מקום המכונה החכם "בריבי" ולא ידוע לנו על אביו שגם הוא אדם גדול נוכל לומר שהכוונה אבא רב, ולא בר רב, אלא שעדיין דוחק קצת לומר כן דאי' מה נתנו הכהני הזה רק לחכמים מועטים ולא לרבים מגדולי החכמים, ועוד מה טעם נתנו שני תاري כבוד סמכים אבא ורב, הלא גם אבא היה כמו רב, כמו אבא שאול, אבא חלפתא וכו', ואפשר לומר שהוא מעין הכהני בימינו אבי אדוני או אדוני אבי, ואולי קראו בכינוי זה אבא רב לחכם זקן בא בימים, ואמרו אבא משומ זקנותו ורבו משומ חכמו. ואיך שייהי פירוש "בריבי" בדורו שהשם העיקרי בו הוא "רביבי", וכיון שנכתב בתלמוד עשרות פעמים עם יוד' "בריבי" משמע שם רבי היה בחיריק כמו רביבי.

וגם במקרים מסוימים לפרש "בריבי" שהוא חכם ששמו "בריבי" מ"מ לענד' גם שם זה אינו שם גמור שניתן לאדם ביום מילתו כמו רואון ושמעון וכו', אלא הוא שם כבוד מעין "רביבי" שניתן לר' יודה הנשיא, שאעפ' שהוא הפך לשם גמור, מ"מ אינו אלא כינוי, וכן השם "בריבי" אינו אלא כינוי שהפך לשם, וכך אם נאמר שהוא כינוי שהפך לשם גמור, דהיינו שבניו של אותו חכם המכונה "בריבי" קראו לבניהם "בריבי" על שם אביהם, מ"מ השם הזה בעיקרו מרכיב מן בן רב, או אבא רב. דהיינו שהשם רבוי הוא מעיקר השם, וא"כ כיוון שבא ברוב המקרים עם יוד' "בריבי" זה מעיד על השם "רביבי" שמדובר קרייתו בחיריק כמו רביבי, וכุดות הרשב"ץ שכן היא הקרייה הקודומה, וכן שהכריע ר' א' בחור, וכן שכן היא המסורת הקודומה בפי כל קהילות ישראל וכן מנוקד ברוב הסידורים אצל כל קהילות ישראל.